

Päivi Ahdeoja-Määttä

KULTAHIEKKAA IHMISTEN POLUILLE

Martta Wendelinin elämä

DOCENDO

Copyright © 2024 Päivi Ahdeoja-Määttä ja Docendo
Docendo on osa Werner Söderström Osakeyhtiötä.

Kirjaan on saatu apurahaa Alfred Kordelinin säätiöltä ja
Amerin Kulttuurisäätiöltä.

Toimitus: Liisa Steffa
Kuvatoimitus: Liisa Heikkilä-Palo ja Päivi Ahdeoja-Määttä
Ulkoasu: Riikka Löytökorpi
Värierottelut: Petri Kuokka / Aarnipaja Ky

ISBN 978-952-382-773-8

Painettu EU:ssa

Päivi Ahdeoja-Määttä

KULTAHIEKKAA
IHMISTEN POLUILLE

Martta Wendelinin elämä

Sisällysluettelo

Saatteeksi 8

1 SALAISUUKSIA JA ONNENHETKIÄ 11

Wilhelm ja Ida 12

Lapsuusvuodet Karhulassa ja Kotkassa 16

Ensiasteleet koululaisena 17

Muutoksia kotona 18

Ystäviä ja koulua 20

Kotkassa 28

Kesälomalla Kuhmoisiin 30

Ensimmäisiä lehtikuvituksia *Unelmiimme* 34

Vuosien 1908–1909 tapahtumia 35

Ylioppilasvuosi – ”*Tutentiksi*” 37

Sukuloimassa Sippolassa 39

2 NUORUUS JA SODAN AIKA HELSINGISSÄ 1910-LUVULLA 42

Minustako taiteilija 44

Nuoren opiskelijaneidon elämää 46

Perheen talousongelmat 56

Lahjakas Oiva 60

Sisarusparven vaiheita 62

Ensimmäisen maailmansodan varjossa 67

Ensimmäisiä romansseja 70

Impressionistina Sotavallan kartanossa 72

3 SUURIA MENETYKSIÄ JA VOITTOJA 77

Unelma omasta lastenkirjasta 78

Ensiasteleet kuvittajana 82

WSOY:n painotaloon 94

Omaan kotiin Porvoossa 95

Suru-uutisia kotoa 96
Elämä jatkuu 98
Uusi esimies ja muita muutoksia 102
Akseli Gallen-Kallela lähtee Amerikkaan 110
Helsinkiin 116
Kotilieden kuvittajaksi vuodesta 1923 117
Käpylän aika 120

4 MATKA KESKI-EUROOPPAAN JA ITALIAAN 134

Naiset matkalla 136
Matka alkaa Saksassa 140
Alppien yli 142
Italiassa – ”Ja nyt olemme siis Roomassa” 145
Sisiliassa 150
Siveltimet esiin 155
Italian-matka näkyy töissä 160

5 KIIREINEN KESKIPÄIVÄ 164

Puu-Käpylästä uuteen Töölöön 164
Töölön kuvaajaksi 167
Tulenkantajien kaupunki 171
Naisena ja naistaiteilijana 1920–30-luvuilla 172
Ylväs ja yksinäinen Martta 174
Elämää kaupungissa 175
Kodin sisustamista 178
Helsingin aikaa – kesät maalla ja talvet kaupungissa 187
Rautainen ammattilainen 189
Yhteistyö alkaa Valistuksen kanssa 192
Kansanomaisuus tulee aiheisiin 193
Kotilieden valtakausi alkaa 196

6 MAALAUSSMATKOJA JA NÄYTTELYITÄ 202

- Maalausretkellä Naantalissa 202
- Suursaarella ja Savossa 204
- Eero Järnefeltin ateljeessa 205
- Karjalaan ja Valamoon 214
- Runonlaulajien maille 218
- Viimeinen Valamon-matka ja *Valamo*-kortit 228
- Martan yksityisnäyttely 1936 239

7 PETSAMON KAUTTA TUUSULAAN 247

- Jäämeren rannalla 247
- Tuusulaan terveyttä hoitamaan 255
- Syvärannan lepokoti 256
- Suopelto 257
- Puutarhanhoitoa 268
- Paloheimojen piirissä 270
- Talvisodan aika Tuusulassa 272
- Uuteen sotaan 273
- Tyttö tuli Tuusulaan 280
- Kaikki loppuu aikanaan 288
- Rauhan aikaa 292
- Oman kodin rakennustöissä 296
- Annivaara valmistuu 300
- Helenan ja Martan elämää 305

8 RAUHALLINEN ILTAPÄIVÄ 308

- Kodin rauhassa 308
- Perhe-elämää 314
- Pohjanmaan maalausmatkat 316
- Uusia Pohjanmaan ystäviä 318
- Taidemaalarina 319
- Remonttia ja uudistuksia 322
- Martan keramiikkaharrastus 323
- Suunnittelua ja sisustamista 326
- Kesämökkisuunnitelmia 332
- Puutarhanhoitoa 334
- Kukkien maalarina 336

9 VIIMEISET VUODET – UUSI NOUSU JA PITKÄT JÄÄHYVÄISET 345

- Taloudellisia huolia ja perhe-elämää 345
- Taiteilijaeläkkeelle 347
- Martta Wendelin – feministi ennen aikojaan 350
- Tyttökerho* – ystävät Tuusulassa 351
- Tuusulan pappilan piirissä 358
- Näyttelyitä ja ”oma museo” 359
- ”Kaikkeen sitä joutuu” 361
- Kuvituskokoelman synty 364
- Viimeinen leposija Annivaarassa 370
- Martta Wendelinin jälkivaikutus – kotoilun edelläkävijä ja päiväkodin hengetär 371

Kirjallisuus ja lähteet 378

Henkilöhakemisto 382

Saatteeksi

Suomalaisen kuvitustaiteen suuriin nimiin kuuluu 1900-luvulla elänyt taiteilija Martta Wendelin. Omana aikanaan hänet tunnettiin etupäässä laajan kuvitustuotantonsa kautta, ja tunnetuimmaksi hän tuli *Kotilieden* kansikuvistaan, postikorteistaan sekä lasten ja nuortenkirjojen kansikuvituksista. Martta Wendelinin teosten idyllinen kuvamaailma loi onnellisuuden tunnelmaa ja vetosi suomalaisiin läpi haastavien vuosikymmenten. Suomalainen luonto, maalaismaisemat, vuodenaikojen vaihtelut ja perheen ja kodin merkitys painotuivat kuvissa.

Kuka oli Martta Wendelin? Hänen elämänsä on tullut aiemmin esiteltyä tietokirjailija Jatta von Konowin kirjoissa. Ensimmäinen kirja julkaistiin Wendelinin elinaikana 1980 ja se perustui haastatteluihin; toinen valmistui vuonna 2003 pohjaten osin samaan lähdeaineistoon. Näiden jälkeen on löytynyt uutta lähteistöä, ja kirjan painotus on siirtynyt taidehistoriallisesta tutkimuksesta kohti elämäkertaa.

Lähteinä minulla on ollut kirjeitä, päiväkirjoja, sanomalehtiä, aikakauslehtiä ja muuta arkistoaineistoa kirkonkirjoista osoiterekistereihin. Näiden avulla kuva Martta Wendelinistä on monipuolistunut, ja etenkin varhaislapsuuden ja nuoruuden ajalta on tullut uutta tietoa. Kirjeenvaihto kouluaikaisen ystävän Ella Europaeuksen kanssa on valottanut nuoren Martan elämää paitsi koululaisena Kotkassa myös 1920–30-luvuilla. Martta Wendelin eli poikkeuksellisen pitkän elämän – 93-vuotiaaksi – säilyttäen virkeytensä ja valoisan luonteensa loppuun asti. Viimeisinä vuosikymmeninään hänen elämänsä ilahdutti kirjeenvaihto hyvän ystävän ja ”rakkaan managerin” Paula Ahvosen kanssa vuodesta 1960 alkaen. Näitä kirjeitä ei ole aiemmin ollut tutkijoiden käytössä. Kirjeiden kirjoittaminen oli

myös tärkeä henkireikä Martta Wendelinille, koska kuulon heikkeneminen vanhemmiten häiritsi keskustelemista.

Uusista lähdeaineistoista huolimatta kuva Martta Wendelinistä ei ole muuttunut, vaikka hänen elämänvaiheistaan ja ajatuksistaan tiedämme nyt enemmän. Hän oli ihmisenä lämmin, viisas, huumorintajuinen ja ystävänä uskollinen. Lapsuudenaikaisesta kuulovammasta huolimatta hän solmi useita lämpimiä ystävyyssuhteita, jotka kannattelivat häntä läpi elämän. Samoin häntä kantoi läpi vaikeuksien usko kohtaloon tai johdatukseen, jota nykypäivänä voisi sanoa positiiviseksi elämänsenteeksi.

Tämän kirjan julkaisemisen ovat mahdollistaneet Alfred Korde-
linin säätiön ja Amerin Kulttuurisäätiön myöntämät apurahat. Kiitokset kaikille Martta Wendelinin taiteen ystäville, Tuusulän museon kollegoille, ja Martta Wendelin Seuran hallituksen jäsenille, kuten kirjaunelmaan uskoneille Terhi Ahvoselle, Leena Jäntille ja Kirsi Sukula-Ruususelle. Kiitokset myös kirjan kustantajalle, kustannuspäällikkö Heli Bergiukselle, kustannustoimittaja Liisa Steffalle, kuvatoimituksesta vastanneelle Liisa Heikkilä-Palolle sekä kirjan taittajalle Riikka Löytökorvelle. Liisojen avulla pitkä kirjaprojekti saatiin maaliin. Samoin haluan kiittää kaikkia, joiden kanssa olen aiheesta keskustellut sekä saanut monenlaista uutta tietoa tai tärkeää kannustusta. Kiitokset myös perheelleni tuesta ja ymmärryksestä. Kiitollisuudella muistan myös edesmennyttä isääni, joka avasi minulle historian kiehtovaa maailmaa.

Tuusulassa 8.8.2023

Päivi Ahdeoja-Määttä

1

SALAISUUKSIA JA ONNENHETKIÄ

”Kirkkaita tulia oli pitkä rivi. Ne olivat sahojen ikkunoita. Taivaskin oli täynnä tähtösiä. Ja entäs sitten Kotkan kaupunki, se oli niin hirveen kaunis.”

Lapsuuden kotiseudulla on vaikusta ihmisen elämään, ja tämä henkinen kotiseutu usein säilyy ihmisessä, vaikka aikuiselämä kuluisi muualla. Martta Maria Wendelin syntyi sahamiljöössä, Kymen Karhulassa 23. marraskuuta 1893 sahanhoitaja Wilhelm Wendelinin ja hänen Ida-vaimonsa perheeseen neljäntenä lapsena. Martta oli perheen ensimmäinen tytär ja äitinsä silmäterä useamman poikalapsen jälkeen. Lapsuuskoti sijaitsi vireässä sahateollisuuden pitäjässä, Kymin Karhulan Sahaniemessä. Wendelinin asuivat 1890-luvulla vaaleassa kahden perheen puutalossa, joka oli rakennettu sahan työntekijöiden asunnoiksi. Saaristoluonto oli lähellä, ja piha-piiri puutarhoineen oli turvallinen. Wilhelm-isän työpaikka sahan tai lautatarhanhoitajana oli kävelymatkan päässä. Kotipihalla oli tilaa leikkiä, keinua, auttaa kasvimaalla, uittaa kaarnalaivoja puroissa tai järjestää lettukestejä omassa leikkimökissä. Martta Wendelinin varhaisissa lapsiaiheisissa kuvituksissa vuosilta 1917–18 (julkaistu 1921 *Kultaisilta päiviltä* -kirjassa) välittyy etenkin tämä onnellinen varhaislapsuus miljööineen ja tunnelmineen.

WILHELM JA IDA

Kymijoen suistoalue eli muutoksen aikaa 1800-luvun lopulla. Vanhojen ammattien, kuten maanviljelyn, kalastuksen ja veneenveiston, rinnalle tuli uusia ammatteja. Tämä näkyi Martan isänkin suvun historiassa. Wilhelm oli isänsä puolelta talonpoikais-sukua Wenäläis-nimisestä talosta Vehkalahden Salmen kylästä. Talo oli ollut samalla suvulla 1700-luvulta alkaen. Turun rauhassa vuonna 1743 Hamina ympäristöineen tuli osaksi Venäjän valtakuntaa. Talon nimi Wenäläis on viitannut tähän muuttuneeseen tilanteeseen. Talo oli periytynyt isältä pojalle, kunnes perheen nuorempana poikana Wilhelmin isä Tobias oli joutunut muuttamaan Haminan kaupunkiin. Wilhelm syntyi 30.7.1859 vain 18-vuotiaalle Maria Kristiina Matintyttärelle ja tämän aviomiehelle merimies Tobias Mattsson Wenäläiselle. Merimiehen ammatin lisäksi Tobiaksella oli muitakin tulonlähteitä, ja hän auttoi veljeään veneenveistämöllä kotipitäjässä. Vehkalahden ja Kymin seudulla oli hyvin tavanomaista, että elanto saatiin useammasta ammatista. Perinteisten ammattien rinnalle tulivat 1700-luvulta alkaen sahamyllyt ja rajakauppa. Veneitä tarvittiin omaan käyttöön kalastukseen ja isompia veneitä tehtiin kaupankäyntiä varten lähisaarille ja Viroon asti.

Wilhelmिन oma lapsuus muuttui, kun Tobias-isä menehtyi pojan ollessa vain nelivuotias ja pikkusisar vuoden ikäinen. Tobias kuoli tapaturmaisesti lautakuorman kaaduttua hänen päälleen veneistämössä. Työnantaja, haminalainen kauppias ja varakonsuli Carl Henrik Ahlqvist otti ajan tavan mukaan työnantajana vastuun tapahtuneesta, ja Wilhelmistä tuli Ahlqvistin kasvattilapsi.

Wilhelm otti jo 16-vuotiaana käyttöön Wentelin-sukunimen Wenäläisen tilalle. Uusi nimi oli tarpeen, kun hän aloitteli uraansa kauppakirjurina muutettuaan Pietariin 21-vuotiaana. Suurkaupungissa saattoi samalla luoda uuden elämän kuin uuden nimenkin. Wendelin kuulosti ruotsalaiselta ja sopi vilkkaan kauppa-kaupungin kansainväliseen tunnelmaan.

Palattuaan kotiseudulleen vaaleahiuksinen ja komea nuori kauppakirjuri Wilhelm tutustui Kotkassa tummahiuksiseen ja näyttävään nuoreen neitoon, Ida Henriksoniin, leipurin tyttäreeseen. Wilhelm ja Ida avioituivat 12. huhtikuuta 1887. Vanhin poika Axel syntyi runsaan yhdeksän kuukauden kuluttua Kotkassa. Wilhelm oli yritteliäs ja aikaansaapa. Avioliiton alkuvuodet olivat kaiketi onnellisimpia, ja tuo tyytyväisyys säteili Martan lapsuuteen asti. Wilhelm sai työpaikan vuorineuvos William Ruthin sahalla Karhulassa aluksi sahakirjurina ja sitten lautatarhanhoitajana. Elettiin suomalaisen sahateollisuuden nousun aikaa. Sahanomistajista tuli alueen johtohahmoja, ja Ruth oli Kotkan alueen tunnustamaton itsevaltiias.

Ida-äidin puolelta Martta peri yritteliäisyyttä, mutta myös käsityöläismäistä taitavuutta ja kädentaitoa. Ida Josefina syntyi ensimmäisenä nälkävuonna 1866 leipuri Karl Edvard Henriksonille ja hänen Eva-puolisolleen. Karl piti leipomoa Suomenlinnan Isossa Mustasaarella ja asiakkaina oli pääosin Viaporin venäläisen varuskunnan väkeä. Perheen lapsilla ei ollut ruuasta pulaa nälkävuosien aikana, ja venäjän kielikin tuli tutuksi. Viaporissa Eva synnytti viisi lasta, esikoinen oli Olga Maria 1864, Ida Josefina 1866, Kalle Oskari 1867, Sigfrid Leander 1869 ja Aleksandra Elvira 1870. Tuohon aikaan perheet olivat isoja, mutta lapsia kuoli sairauksiin: Kalle kuoli 10-vuotiaana ja Aleksandra vain kaksi-vuotiaana.

Viaporista päätettiin silti muuttaa pois. Syksyllä 1872 perhe muutti Valkealaan ja sieltä Sippolaan Myllykosken kylään, jossa Idan isä työskenteli leipurina. Kun perhe muutti Kotkaan vuonna 1876, Kalle vuokrasi omistamansa ”pakarirakennuksen” Myllykosken ensimmäiseksi kouluksi. Tästä tuli mukavasti vakinaisia tuloja perheelle. Kotkassakin Kalle-isä toimi leipurina, ja Idakin ehkä autteli isäänsä leipomossa ennen avioitumistaan. Wilhelmiinsä Ida oli hyvinkin voinut tutustua, kun omillaan asunut nuorimies oli käynyt pakaripuodissa leipää ostamassa.

Martan isä Wilhelm Wendelin.

Martan äiti Ida Wendelin, os. Henriksson.

LAPSUUSVUODET KARHULASSA JA KOTKASSA

1800-luvulla perheen elatus oli perheenisän vastuulla. Wilhelm Wendelin oli esimiehensä William Ruthin tapaan noussut tavallisen kansan parista kohti vaurautta ja asemaa omalla työllään. Kapteeni Ruth oli aloittanut uransa armeijan palveluksessa, ja siirtynyt sitten liike-elämään. Viimeisenä työvuotenaan lautatarhanhoitajana Wilhelm päätti perustaa liikekumppaniensa kanssa useammankin oman yrityksen, osittain velkarahalla. Tähän vaurastumiseen kuului myös oman asunnon ostaminen. Loppuvuonna 1899 Wilhelm ja Ida ostivat puutalon aivan Kotkan kaupungin keskustasta, Vuorikadun ja Laivurinkadun kulmasta. Talo oli 1800-luvulle tyypillinen puutalokaupungin matala korttelitalo, ja korttelin sisäpihalla oli ulkorakennuksia. Se oli myös hyvä sijoitus, koska osaa talosta saattoi vuokrata liikehuoneistoiksi tai asunnoiksi. Perheen lapset pääsivät kaupungissa myös kunnan kouluun Karhulan sahantyöntekijöille tarkoitettun kansakoulun sijaan. Tämä merkitsi vaurastumista ja samalla säätynousua.

Martta Wendelin muisteli, miten isä oli rakentanut hänelle Karhulan kodin pihalle pienen leikkimökin, ja siellä olivat nuket ja pikkuruinen hellakin. Toisinaan isot veljet saattoivat paistaa lettuja lasten hellalla. Mutta Martan nuket saivat istuskella mökissä rauhassa ilman leikkittäjäänsä. Sisarusparven ainoa tyttöä, pikkusisarusta, kun kiehtoivat enemmän poikien ulkoleikit. Ja piirtäminen. Satukirjoja ja kuvakirjoja ei ollut, joten pieni Martta piirsi satuhahmonsa ja päähenkilönsä itse ja keksi niille omat tarinansa. Perheessä kaikki lapset piirsivät kodin klahvipöydän ääressä: Axel (s. 1888), Yrjö (s. 1891), Oiva (s. 1892) ja Martta (s. 1893). Jouluksi lapset saivat uusia piirustustarvikkeita ja maalilaatikot – vanhimmat lapsista saivat ne hienoimmat maalaustarvikkeet, joita pieni Martta ihailen ja kadehtien katseli. Kunpa hänkin joskus saisi kunnan maalaustarvikkeet! Myöhemmin hän arveli piirtämisenostuksensa alkaneen näihin aikoihin: ”*Oikeasti se alkoi silloin kun lapsi oppi pitämään kynää kädessään. Silloin ei ollut lapsille kuvakirjoja, ei liioin satukirjoja. Sadut ja tarinat olivat siis synnyttävä omassa mielikuvituksessa, ja niitä elävöittämään tarvittiin kuvia.*”

Piti piirtää päähenkilöt paperille ja toiminta jatkui sitten mielikuvituksessa. Ja jatkui vuosia, vuosia – –”

Syksyllä 1898 Martan ollessa viisivuotias Karhulan kotiin tuli kotiopettaja valmentamaan isompia veljiä koulua varten. Martan suureksi suruksi veljet lähtivät Helsinkiin kouluun ja asuivat Idan Olga-sisaren luona. ”*Die schöne Olga*” eli kaunis Olga oli venäläisen everstin ja sotilasapteekkarin Josef Oskarovitsh Bergin puoliso, eikä heillä ollut omia lapsia. Venäläisen varuskunnan apteekki sijaitti Unioninkadulla samassa talossa kuin asuntokin. Yksin äidin ja isän kanssa kotiin jäänyttä Marttaa lohdutti vain vanhempien antama lupaus, että seuraavana vuonna hänkin pääsisi mukaan. Martta on muistellut poikien lähtöamua: ”*Mutta matka-aamuna hän huomasi, ettei hänen tavaroitaan pakattukaan. Ja lapsen pettymys purkautui sydäntä särkevään huutoon. Vasta kun luvattiin, että hän pääsisi mukaan ensi syksynä, itku vähitellen lakkasi.*”

ENSIASKELEET KOULULAISENA

Seuraavana syksynä 1899 tilanne oli toinen, kun Marttakin pääsi Helsinkiin. Kuusivuotias Martta aloitti Elli Hertzin valmistavassa koulussa päästen ”täysoppineena” suoraan toiselle luokalle, jolla olivat myös veljet Yrjö ja Oiva. Jotain oli isoveljien saamasta kotiopetuksesta jäänyt pikkusiskolle muistiin.

Bergien asunto sijaitsi 1800-luvun puoliväliin mennessä valmistuneessa Carl Ludvig Engelin suunnittelemissa kivitalossa Sarvikuonon asuinkorttelissa. Kotia vastapäätä oli ortodoksinen Pyhän Kolminaisuuden kirkko. Sen eteläpuolella oli upea luterilainen Nikolain kirkko (nykyinen Tuomiokirkko) ja viereisessä korttelissa ehkä keskustan kaunein rakennus, yliopiston kirjasto kupoleineen, korinttilaisine pylväineen ja korkeine lasi-ikkunoineen. Samoin Senaatintori alempana koulumatkan varrella oli vaikuttava: Nikolain kirkko pohjoisessa kulmassa, idässä Senaatin rakennus, lännessä Aleksanterin yliopisto ja etelässä kaupungin vanhempia 1700-luvun kivitaloja. Siitä koulumatka jatkui kohti Esplanadia, joka 1900-luvun alussa oli vielä eksoottinen kuin paratiisilintu.

Kesäisin palmut koristivat tätä pariisilaishenkistä puistoa. Koulu oli vielä edempänä, Erottajan takana Uudenmaankatu 23:ssa. Elli Hertzin valmistava koulu oli viralliselta nimeltään *Suomalainen Alkeiskoulu*, joka valmensi ”*oppilaita lyseoihin, yhteiskouluihin sekä tyttökoulun valmistaville ja ensimmäiselle varsinaiselle luokalle*”. Lasten mukana tuli Helsinkiin perheen oma kotiapulainen, Anna Tani, joka Martasta näytti hirveän vanhalta. Neljän koululaisen vaate- ja ruokahuollossa olikin työtä. Kotiapulainen saattoi myös lapsia kouluun ja haki kotiin. Olga-täidin mies Josef Berg osti keran Martalle valkoiset säämiskähansikkaat, jotka sopivat äidin ompelämän ruskean takin valkoisiin karvakauluksiin ja turkislakkiin.

MUUTOKSIA KOTONA

Lasten asuessa Olga-täidin luona Helsingissä syksyllä 1899 Ida ja Wilhelm hoitivat perheen kodin muuton Karhulasta Kotkan keskustaan. Jouluksi lapset palasivat suoraan uuteen kotiin. Lapset saattoivat nyt käydä yhteiskoulua, mikä oli hyvin edistyksellistä tuona aikana. Martta etenkin tyttönä oli etuoikeutettu päästyään samaan kouluun kuin veljetkin. Axel-veli oli Marttaa viisi vuotta vanhempi ja jäi vähän etäisemmäksi kuin muut veljet. Yrjö oli Martan mukaan laiskimus koulussa, joka ”*barrasti kaikkea muuta kuin koulua ja jätti itsensä usein luokalle*”. Samoin Yrjö oli pienestä pitäen haaveksinut päästä merille. Isä lupasi lopulta antaa luvan lähteä merille, jos Yrjö saisi kiitettäviä todistukseensa. Näin kävi, ja Yrjö lähti 18-vuotiaana merille. Tässä Yrjö seurasi isänsä isän Tobias Venäläisen esimerkkiä, joka oli ollut merimies.

Suurperheen isänä ja taitavana ammattimiehenä Wilhelm päätti ryhtyä yrittäjäksi Karhulan sahanhoitajan työn ohella. Aika suosii myös suunnitelmia. Höyrysahat olivat tulleet käyttöön sahatteollisuudessa 1870-luvulla, ja niiden avulla mahdollistui Kymen alueen sahatoiminnan kehittyminen sekä samalla yritysten osallistuminen maailmankauppaan. Wilhelm oli rohkea – ellei jopa uhkarohkea – kun halusi kasvavalle perheelleen parempia oloja. Ystävänsä ja kollegansa Johan Lehtisen kanssa hän perusti ensin

tiilitehtaan vuonna 1899, ja sitten oman kilpailevan sahayrityksen. Vuonna 1900 Wilhelm jäi pois William Ruthin yrityksestä.

Wendelinin ja Lehtisen oma saha perustettiin lähelle Kaarniemen esihistorialliselta ajalta tunnettua kyläkeskusta Syväsalmen rantaan, mistä miehet ostivat maatilan. Alueelle pääsi vain vesiteitse. Virolaiset pienikokoiset laivat, jaalat, toivat perunaa ja muuta tavaraa, ja veivät takaisin Viroon polttopuita. Puutavara vietiin Kotkan satamaan lastattaviksi. Afrikasta tulleet purjelaivat tosin pääsivät Syväsalmeenkin ja toivat mukanaan hiekkaa ja kiviä, joita laskettiin lähirannoille. Elämä sahalla tarjosi työntekijöille huvitteluakin, koska yhtiön suuressa pakarituvassa järjestettiin talvisin jopa iltamia, ja kesäisin tansittiin läheisellä lavalla.

Sahan asujaimistosta on säilynyt kaksi parituvanmallista rakennusta, joista toisessa isännöitsijä Johan Lehtinen asui. Hänen runoilijana myöhemmin tunnettu tyttärensä Hilja Onerva vietti siellä kesälomiaan. Kerrotaan Eino Leinonkin käyneen paikkakunnalla Onervaa tapailemassa. Wilhelminkin perhe vieraili Syväsalmen kauniilla hiekkarannalla sahan vieressä, ja lapset leikkivät kallioisilla luodoilla ja uivat rantavedessä. Kesät olivat sahatoiminnan kulta-aikaa. Silloin lastauksen ja sahauksen aikana työväkeä oli suurimmillaan sata henkeä, osa tyväestä tuli naapurikylistä kausityöhön.

Kilpailevan yrityksen perustamisesta alkoi sarja ongelmia, jonka aikana miehet saivat katkerasti katua rohkeaa irtautumistaan vallanhalluisesta tehtailija William Ruthista. Wilhelm Wendelin joutui useisiin oikeudenkäynteihin entisen työnantajansa takia, joka syytti Wendeliiniä ja hänen liiketoveriaan Lehtistä muun muassa sahalautojen varastamisesta. Lahjottavissa olivat todistajat, lautamiehet ja tuomarit, mutta lopulta pitkien oikeudenkäyntien ja jopa lyhyen vangitsemisjakson jälkeen oikeus voitti maaliskuussa 1909 Viipurin hovioikeudessa. Tosin liian myöhään Wilhelmin kannalta, voimia eikä varoja ollut enää ryhtyä uuteen menestyvään yritykseen. Saha-ala oli kuitenkin ollut hänen oma alansa. Perheen elatusvastuuta siirtyi oikeudenkäyntien aikana myös Ida-äidille, kun aviomies oli vangittuna.

Vaikka Ida synnytti kolme lasta 1900-luvun alussa tiuhaan parin vuoden välein, hän löysi aikaa oman kutomo- ja vaateliikkeen perustamiseen. Idalla oli yrittäjätaustaa: isä Karl Edvard oli leipuri ja

palstaviljelijä ja Sigfrid-veli eli lapsille Sipi-eno oli myös ammatiltaan leipuri. Idan innostus yrittämiseen saattoi olla hänellä verissä, eikä kyse välttämättä ollut pakosta ryhtyä yrittäjäksi. Joulukuun alussa 1904 Ida Wendelin ilmoitti lehdessä ottavansa tilauksia kaikenlaisiin kutomotoihin. Myöhemmin hän palkkasi myös työntekijöitä. Elokuun alussa 1907 hän haki ilmoituksella kahta työntekijää: ”*Siisti, yksinkertaiseen ruoanlaittoon tottunut tyttö sai paikan*” sekä ”*Kudottujen vaatteitten ompelia*” sai työtä kutomaliikkeessä. Perheessä oli aina myös palvelusväkeä taloudenpitoon ja lasten kaitsemiseen.

Idan tulot auttoivat perheen taloudessa, vaikka niillä ei näyttäisi olleen ratkaisevaa merkitystä. Oma työ ja siihen keskittyminen saattoi olla muuten Idalle tärkeää epävarmassa elämäntilanteessa antaen samalla muuta ajateltavaa. Perhe oli kuitenkin keskimääräistä vauraampi, he asuivat omassa kodissa ja saivat vuokratuloja. Lapset laitettiin suomalaiseen lyseoon, jopa tytär päätettiin kouluttaa ylioppilaaksi. Kodissa oli myös piano, jota Oiva-poika soitti ahkerasti. Hän oli saanut oppitunteja pianonsoitossa ja aloittelei Kotkassakin jo ”uraansa” soittajana iltamissa ja muissa juhlissa.

YSTÄVIÄ JA KOULUA

Wendelininit olivat asuneet Kotkassa pari vuotta, kun kohta 9-vuotias Martta aloitti koulunkäynnin syksyllä 1902 yhteiskoulun vanhassa koulurakennuksessa, joka oli arkkitehti Josef Stenbäckin suunnittelema. Kolme vuotta myöhemmin kouluopetus siirtyi uuteen jugendtyyliseen koulurakennukseen. Rakennuksen arkkitehtina oli ollut muun muassa Usko Nyström, joka tunnetaan Eero Järnefeltin englantilaistyyllisen Suviranta-huvilan suunnittelusta Tuusulanjärven rannalle. Koulun opettajat olivat taitavia, etenkin liikunnanopetus oli edistyksellistä. Tyyni Nyström opetti liikuntaa ja piirustusta. Nuori opettaja Bertha Europaeus (vuodesta 1906 Äyräpää) opetti saksan kieltä, suomea ja historiaa. Europaeusten kulttuurisuvun jäsen Bertha oli oppilaitaan vain kymmenen vuotta vanhempi ja aloittanut Kotkassa opettajana 1904. Hänet tunnettiin myöhemmin taitavana pedagogina, ja entiset oppilaat

saattoivat käydä hänen luonaan kyselemässä neuvoja tulevaisuudensuunnitelmiinsa. Martan koulutoveri Lyyli Voutilainenkin (os. Nöjd) kirjoitteli Berthalle kirjeitä kouluajan jälkeenkin; Lyyli kertoi suunnitelmistaan ja ajatuksistaan, perheen perustamisesta ja lopulta kirjoittamisunelmistaankin. Berthan nuorempi sisar Ella oli Martan luokkatoveri ja Martan hyvä ystävä, vaikka heillä oli ikäeroa kolme vuotta. Martta oli myöhemmin tiiviisti kirjeenvaihdossa Ellan kanssa. Koulu oli monin tavoin edistyksellinen: siellä oppilaat saivat järjestää näytelmiä, iltamia, jopa näyttelyitä. Joskus koululla näytettiin eläviä kuviakin, ja koulu järjesti myös oppilailleen teatteriretkiä Helsinkiin.

Martan kouluajoista saa elävimmän kuvan kirjeenvaihdosta hyvän ystävän Ella Europaeuksen kanssa sekä Ellan päiväkirjoista vuosilta 1906–1910. Luokkatoverit Martta ja Ella asuivat samassa kaupungissa, mutta saattoivat viestitellä kirjeitse vapaa-ajallakin. Ella asui isänsä lääninagronomi Anders Theodor Europaeuksen ja sisarustensa kanssa Kotkan keskustassa. Sisarista Bertha ja Selma oli jo aikuisia ja työskentelivät opettajina samassa koulussa, jossa pikkutyötöt olivat oppilaina.

Ella oli tummasilmäinen ja mustahiuksinen, mikä sai Martan heti tarttumaan kynään ja väreihin. Ellasta on säilynyt vuodelta 1904–05 Martan lyijykynäpiirros: profiilikuva, jossa vaatteiden ja kenkien yksityiskohdat näkyvät tarkasti. Martta maalasi myös kaksi paperinukkemaista kuvaa Ellasta punaisessa mekossa. Kasvojen ilmeissä on jo samaa pelkistynyttä tyyliä kuin myöhemmin Martan lapsikuvituksissa. Toisen kuvan takana lukee ”*Muistoksi Martalta Ellalle 1.11.1904*”.

Ellan äiti oli kuollut varhain, ja perheen isän lisäksi Ellasta pitivät huolta Bertha ja Selma. Martan päiväkirjoja lapsuusajalta ei ole säilynyt, mutta Ella oli ahkera päiväkirjanpitäjä, joka kuvasi tunnontarkasti päivittäisiä tapahtumia elämästään ja ystävistään. Äidittömänä Ella ehkä liikkui tavallista vapaammin ystäviensä kanssa, ja uskoutui päiväkirjalleen. Hän mainitsee päiväkirjassaan pari kertaa Martan äidin ja myös nimeltä Martan veljiä. Ehkäpä äiditöntä tyttöä kiehoi myös Martan tarmokas Ida-äiti, joka huolehti perheestään ja lapsistaan sekä samalla loi omaa uraa. Ella sai Martalta tämän nuoruudenkuvan, mutta myös kauniin potrettikuvan keski-ikäen kynnyksellä olevasta vielä kauniista Ida Wendelinistä viehättävässä vaaleassa silkkipuserossa.

”Te siroitatte kultabiekkaa ihmisten teille”, totesi tuntematon ihailija kirjeessään Martta Wendelinille.

Suomalaisten rakastaman Martta Wendelinin (1893–1986) teosten idyllinen kuvamaailma on luonut onnellisuuden tunnelmaa ja vedonnut suomalaisiin läpi vuosikymmenten. Kuvissa painoutuivat luonto, maalaismaisemat, vuodenaikojen vaihtelut sekä perheen ja kodin merkitys.

Uudet lähdeaineistot, kuten kirjeenvaihto lapsuusystävän kanssa, luovat tässä kirjassa kokonaisvaltaisen kuvan rakastetusta taiteilijasta. Martta Wendelinin oma ääni tulee aidosti esille myös päiväkirjaotteiden kautta. Niistä välittyy hänen valoisa, lämmin, viisas ja humoristinen asenteensa elämään, ystäviin ja ennen kaikkea taiteeseen.

Ensimmäinen kattava elämäkerta Martta Wendelinistä kuvaa poikkeuksellisen itsenäisen ja vahvan naistaiteilijan elämänkaarta Venäjän keisarikunnan ajalta 1980-luvulle.

ISBN 978-952-382-773-8

KL 99.1

9 789523 827738